

O PREVZETIH PRVINAH V 16. STOLETJU PO TOPORIŠČU IN V NASTAJAJOČEM ZGODOVINSKEM SLOVARJU NAJSTAREJŠE KNJIŽNE SLOVENŠČINE

Andreja Legan Ravnikar

Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša, ZRC SAZU, Ljubljana

UDK 811.163.6'373.45"16":929Toporišč J.

Jože Toporišč je iz tujih jezikov sprejete besede, ki so bile do tedaj opredeljene kot izposojenke in tujke, poimenoval z nadpomenko prevzete besede, ki jih ni diferenciral glede na čas prevzema ali/in jezik dajalca, temveč jih je členil le po stopnjah prilagoditve sistemskim značilnostim slovenskega jezika. Prevzete prvine iz nemščine je odkrival na vseh ravneh jezikovnega sistema, in sicer v najstarejših rokopisih, v dobi oblikovanja knjižnega jezika in mlajših obdobjih slovenske jezikovne zgodovine. Za 16. stoletje je Toporišč največ raziskovalne pozornosti posvetil Primožu Trubarju in Adamu Bohoriču, od jezikovnih vprašanj pa tako rekoč vsemu: pisavi (črkopisu) in pravopisu knjižne slovenščine, nesistemskim odstopanjem v glasoslovni podobi in oblikoslovju, vplivu nemščine na slovensko skladnjo in besedotvorne postopke ter prevzetim besedam.

knjižna slovenščina 16. stoletja, Jože Toporišč, prevzete prvine, nemščina, zgodovinski slovar 16. stoletja

Jože Toporišč introduced the new linguistic term *prevzeta beseda* (loanword), a hypernym for the previously used terms *izposojenka* (borrowed word) and *tujka* (foreign word) that covered all words borrowed from foreign languages, regardless of the period of the borrowing and the language of origin. He differentiated between them based on the degree of adaptation to the systemic properties of Slovene. He disclosed elements borrowed from German on all language levels in the oldest Slovene manuscripts and works from the time of the formation of the Slovene literary language and from later periods. In the papers he wrote about the 16th century he focused his attention mainly on Primož Trubar and Adam Bohorič; he analysed the alphabet and the orthography of the 16th century Slovene literary language, the non-systemic phonological and morphological deviations, German influences on Slovene syntax and word formation and loanwords from German.

Slovene literary language of the 16th century, Jože Toporišč, borrowed elements, German, historical dictionary

1 Uvod

1.1

V začetku 70. let prejšnjega stoletja je Jože Toporišč (1972: 286) namesto izposojenk in tujk začel uvajati nadpomenko *prevzete besede*, kajti kljub tradicionalni rabi pojmovna razmejitev med njima ni bila jasna in nedvoumna. Prevzeto se po njegovem

ujema s pojmom izposojenka in tujka le v tem, da zajema prvotno neslovenske besede (in druge prvine), ne glede na to, kdaj so bile sprejete in iz katerega jezika, tj. neslovanskega, slovanskega jezika ali celo iz narečja.¹ Za raziskovanje so zanimive predvsem tiste prevzete besede in prvine, kjer še čutimo neavtohtoni izvor, bodisi zaradi neprilagojenosti sistemskim značilnostim slovenskega jezika bodisi na podlagi stilne zaznamovanosti v razmerju do domačih ustreznice. Poveden je Toporišičev poudarek, da prevzete in neprevzete besede jezika tvorijo nerazdeljivo celoto; prehudo poudarjanje nasprotja med avtohtonim, tj. izvorno domačim, in prevzetim, tj. tujim besedjem, se prerado sprevrže v neupoštevanje dejanskega stanja v jeziku in načelno zavračanje vsega prevzetega (prav tam: 314).

1.2

Več kot tisočletne odnose med slovenščino in nemščino je Jože Toporišič (1991: 14) imenoval nesimetrične, ker se je zaradi ugodnejšega družbenega, političnega in kulturnega položaja Nemcev med jezikoma razvilo nesomerno razmerje. Za slovenski jezik se je že v preteklosti pokazalo kot najbolj naravno, da se sprejete tuje prvine na vseh jezikovnih ravneh kar najhitreje prilagodijo avtohtonemu jezikovnemu sistemu. To še danes praviloma velja za občna imena, medtem ko so lastnoimenska poimenovanja v pisavi delno poslovenjena. Toporišič je ob različnih priložnostih večkrat poudaril, da je prevzemanje tujejezičnih leksemov tudi v sodobnosti pogost in nujen poimenovalni postopek (posebej pri novih terminologijah), če se pokaže resnična potreba in so poimenovalne možnosti slovenščine bolj ali manj izčrpane. Odpravljati oz. izogibati se je treba le tistih prvin, »ki same po sebi niso nikaka obogatitev funkcioniranja slovenskega jezikovnega sestava, temveč kot nepotrebni tekmeči že utrjenih sredstev povzročajo nemir in preobilje, kar oboje sporočanje v našem jeziku otežuje, namesto da bi mu dovoljevalo neovirano delovati ali ga celo bogatilo« (prav tam: 18–19).

2

Trubarjeve germanizme, natančneje nemčizme je Jože Toporišič (1988: 110–112) razvrščal na splošnocivilizacijske (tvarne in netvarne) in versko-nravnne. Med tavnimi izstopajo leksemi za področje cerkve in splošnokulturni, med netavnimi pa človekov duševno-duhovni svet in cerkveno občestvo. Takšno stanje je bilo pričakovano, saj so bili na verskem in nraavnem področju naši predniki prisiljeni z novimi pojmi vere

¹ V pravopisnih pravilih, ki se od leta 1991 ponatiskujejo v novih izdajah, so se pod predsednikom pravopisne komisije SAZU Jožetom Toporišičem kodificirale naslednje opredelitve: Izposojenke so popolnoma poslovenjene (v izgovoru, oblikoslovju, skladijski rabi, v pisavi popolno ali delno poslovenjene) občne prevzete besede, medtem ko tovrstna lastna imena imenujemo podomačena. Deloma poslovenjene (le govorno in/ali oblikoslovno) občne besede imenujemo tujke, deloma poslovenjena lastna imena so polcitatna. Poleg prevzetih in domačih besed imamo poldomače (polprevzete) besede, nastale iz prevzetih besed ali njihovih delov in domačih obrazil. Citatne besede (in besedne zveze ali cele povedi) imajo enako pisavo in izgovor ter naglas kot v izvornem jeziku in enako pregibanje (*Slovenski pravopis* 2001: 22). Niso sestavina slovenskega jezika in se predvsem v pisnem jeziku pojavljajo priložnostno. Prim. tudi Toporišičevo *Slovensko slovnico* (1976: 104–105; na istem mestu še v mlajših pregledanih in razširjenih izdajah).

sprejemati tudi njihov izraz. V postopku sprejemanja nemških leksemov je Toporišič (1987: 6–13, 1988: 115–118, 1991: 15–16) odkrival nesistemske značilnosti.

2.1 Prevzete pisne, pravopisne prvine in glasoslovna podoba

Če izpostavimo le občnoimensko izrazje, ki ga zajema nastajajoči zgodovinski slovar najstarejše knjižne slovenščine, se tuji, poleg latinskega predvsem nemški vpliv kaže v pisavi, pravopisu, izbiri črkopisa in črk.² V 16. stoletju se prevzeta črkovna znamenja, ki so tudi v zgodovinskem razvoju najhitreje izginila, rabijo le izjemoma, npr. q: *quas, cerque, quom* (gl. k, vi); w: *wvildbret* (das Wildbret 'divjačina'), v izpeljankah iz tujih lastnih imen (*wirtemberski/wirtemberški*); x v zlogih: *xa, xe, xi, xo, xu*; y: na začetku besede skupaj s protetičnim j (*ygra, yskati, yskra*), kot znamenje dolgo naglašene *í* in še kje.³ Znano je, da v slovenščino sprejete besede izgovarjamo z glasovi slovenskih besed, ki so jih naši predniki zamenjali z najbližjimi sorodnimi slovenskimi glasovi (fonetična substitucija). Tuje glasovne in pisne prvine v 16. stoletju pogosteje odkrivamo pri latinskih besedah (običajno sprejetih prek nemščine), ki so v neprilagojeni obliki vključene v slovensko besedilo:

correlative prisl. [...] v *medsebojni odvisnosti; soodvisno*: Inu fe nema faftopiti, De [je] ta Vera, koker ena nasha Miffal oli enu nashe viffoku Dellu oli veliku Diane, Temuzh **correlatiue** fe imαιο lete beffede faftopiti, De skufi Criftufa imamo tu odpufzhane tih Grehou, to Gnado inu Myloft Boshyo TO 1564, 19a. Etim. iz lat., prim. *correlative* (K. A.)⁴

confessio – sam. ž [...] *besedilo, ki vsebuje glavne resnice, nauke krščanske cerkve; veroizpoved*: Skaterim faftopom fe gliha ta **Confessio**, ta Vera, katera ie od tiga Rayha nashimu rancimu Gofpudi Celfaryu Carolu Vnaprei poloshena inu dana vtim 1530. leitu TO 1564, 66a; t – **augšpurgeriska confessio veroizpoved, sprejeta v Augsburgu leta 1530, ki jo je sestavil Filip Melanchthon, odobril pa Martin Luter**: per takim Vuku, .. kateri ta **Augshpurgeriska Confessio** vfebi dershi .. hozhe oftati TO 1564, 73a. Etim. iz lat., prim. *confessio* (K. A.)

Značilen je tuj zapis po izvoru latinskih besed tipa i + V, kar se v slovenščini glasi i + j + V, ki še danes ni ustaljen. Nezapolnjen hiat se v pisavi 16. stoletja dosledno ohranja, npr. *adiaforist, adriatiski, centurio, cidonierski, definitio*. Kljub zagovarjanju (npr. Breznika) pisanja besed grško-rimskega in zahodnoevropskega izvora, kot se pišejo v izvornem jeziku, je še danes najbolj sprejemljiv Toporišičev (1971: 14) predlog, da je najenostavneje pisati prevzete besede po pravilih za zapis navadnih slovenskih besed.

² O tem je bilo prav po zaslugi Jožeta Toporišiča veliko napisanega, npr. Toporišič 1983/1984: 226–232, 1986: 272–296, 2009: 191–195.

³ Podatki so povzeti po (v slovarski obliki predstavljenem) popisu celotnega občnoimenskega besedja, zbranega iz vseh znanih protestantskih slovenskih besedil 16. stoletja (Ahačič idr. 2011: 423, 594).

⁴ Zaznamek ob koncu slovarskega sestavka označuje redaktorja (K. A. = Kozma Ahačič, A. L. R. = Andreja Legan Ravnikar).

2.2 Prevzemanje na oblikoslovni ravnini: (ne)pregibanje, spol, sklanjatev

Toporišič (1971: 6) je izpostavil glagol kot najmočnejši v svoji morfematiki za izražanje osebe, števila, spola in sklona, ki je že v 16. stoletju obstajal brez tujih prvin. Po drugi strani se v najstarejši knjižni slovenščini pojavlja veliko glagolskih besedotvornih kalkov in posamezni pomenski kalki, pri katerih je prevzeta tuja motivacija poimenovanja.

V 16. stoletju se številne pridevniške tvorjenke s prevzeto besedotvorno podstavo in pomensko diferenciranimi slovenskimi priponskimi obrazili pregibajo. Slovenskemu pridevniku nepregibnost v spolu, sklonu in številu v narečjih ni povsem nepoznana, kot tudi ne konverznim prislovom, samostalniškimi zaimkom in celo samostalnikom, kar kaže na vzporedni slovenski razvoj. Sprejem nepregibnih besed je olajševal obstoj domačih primerov, npr. prislova v atributivni in predikatni rabi: *poceni blago* > *blago je poceni* (Toporišič 1971: 7). Tako se nesklonljivi pridevniki pojavljajo že v najstarejši knjižni slovenščini: *glih, falš, fraj, fertig, ledig, nidig, šent*; mnogi so se v narečjih ohranili do današnjih dni (Legan Ravninar 2008/2009: 72).

Toporišič je zagovarjal stališče, da so vsi prevzeti samostalniki v knjižnem jeziku načeloma moškega spola, pri čemer je naravni spol seveda treba upoštevati. Nemški samostalniki na soglasnik se uvrščajo v prvo moško, izjemoma v drugo žensko sklanjatev, npr. *andaht, shaft*. Slovanska redakcija besedja 16. stoletja to hipotezo potrjuje: *aga* (der Aga), *afekt* (der Affekt), *angšter* (der Angster 'vrsta posode'), *april* (der April), *ametist* (der Amethyst), *apt* (der Abt), *ban* (der Ban), *befelih* (der Befehlich 'ukaz, zapoved'), *burfel* (der Wurfel 'kocka'), *cajhen* (der Zeichen), *cegel* (der Zegel), *cirkel* (der Zirkel 'krog, območje'), *citer* (der Zitter 'strah, bojazen'), *cugel* (srvn. zugel 'uzda, vajet'), *cvibel* (der Zweifel 'dvom'), *cviren* (der Zwirn), *cuker* (der Zucker).⁵ Toporišič je ugotavljal, da so ženskega spola prevzete besede, ki poimenujejo ženske osebe, in nemški samostalniki na samoglasnik, ker se sistemsko uvrščajo v prvo žensko sklanjatev. Analiza jezikovnega gradiva 16. stoletja je pokazala, da so ženskega spola v 16. stoletju praviloma samostalniki ženskega spola, ki so pridobili slovensko končnico -a, redkeje srednjega na -a in le izjemoma moškega spola, če so se oblikoslovno poslovenili, npr. *ahla* (die Hechel 'mikalnik'), *afinja* (die Affe), *alfa* (das Alpha), *alftra* (der Halfter 'oglavnik, komat'), *arfa* (die Harfe), *avba* (die Haube), *citrona* (die Zitrone). Moškega spola ali dvospolski pa so postali tudi nemški ženski samostalniki na soglasnik, npr. *ceder* (die Zeder), *datelj* (die Dattel), *predgovor* (die Rede), *ž* (prevladujoče) in *m*. Ker je srednji spol v slovenščini definiran z imenovalniško končnico -o/-e, so nespremenjeni nemški samostalniki srednjega spola v jeziku prejemniku postali moškega, npr. *borcajhen* (das Vorzeichen 'znamenje'), *aftelj* (das Haftel 'spenec'), *drajer* (das Dreier 'trojka'). Nemški samostalniki srednjega spola so v slovenščini spol ohranili, če so pridobili regularno slovensko končnico -o/-e: *abece* s (das Abc), drugače pa ne: *abec* m.⁶

⁵ Podrobneje o tem gl. Legan Ravninar 2012: 138–139.

⁶ To kaže na različne stopnje substitucije na oblikoslovni ravnini in adaptacije oblikoslovnih kategorij znotraj korpusa slovenskih besedil 16. stoletja, npr. zgledi za *aloe* neskl. sam. (spola se ne da določiti) in *aloes* -a m (Legan Ravninar 2014: 73–74).

abece [...] -a* sam. s [...]

1. *ustaljeno zaporedje črk v kaki pisavi; abeceda*: Tu malu Latinsku **Abece**. a b c d e f TA 1566, A2a; [...]

// *črke kake pisave za pridobitev večšine branja*: nigdar fe ne nauuzhe tiga celiga popolnoma Vuka, kir zhloueka Isuelyzha, temuzh ufelei bodo koker eni Shularci, kir fe **Abece** uuzhe, ne fnaio prou brati TL 1561, 84b

2. *osnova, podlaga, na čemer temelji kaj; abeceda*: Obtū on [sv. Pavel] tukai te Iudouske slufhbe imenuie eno mlezhno ysho, en f azhetig, **Abece** oli Pushtabe, S. Peter, 1. Petr. 2. ta Euangeli venim drugim faftopu Mleku imenuie TT 1577, 35 (A. L. R.)

abec -a sam. m [...]

ustaljeno zaporedje črk v kaki pisavi; abeceda: Leta Pfalm ie dolg, ima 176. Verfou, Inu ie po Iudousskim **Abezu** poredu floshe, Sledni pushtab ima offem Verfou TPs 1566, 214b (A. L. R.)

Toporišič (1969: 352) je bil kljub posameznim izjemam (pri lastnih imenih) prepričan, da v knjižnem jeziku obstaja težnja po absolutnem oblikoslovnem sprejetju vseh samostalnikov tujega izvora v sistem slovenskih sklanjatev. Ta tendenca se je kazala že v jeziku 16. stoletja, z izjemo samostalnikov moškega spola v imenovalniku, ki so vsaj variantno ohranjali prevzete končnice, npr. *antithes-is*, *apostolic-us*, *argument-um* (in *argument*), *evangeli-um*, gr. *evangeli-on* (in *evangeli*), ali pa tudi teh ne več, npr. *armar -ja* (lat. *armarium*), *cimiter -a* (lat. *coemeterium*). V odvisnih sklonih so se zgledi ponekod sklanjali podomačeno (npr. *abecedarium -ria*), vendar v nasprotju Toporišičevim prepričanjem ne sistemsko dosledno (npr. *argumentum* or. -is). Nesklonljivi samostalniki (po Toporišiču z ničto končnico) v 16. stoletju so tisti hebrejskega izvora, ki so v knjižni jezik prišli s posredovanjem nemških prevodnih predlog, npr. *adar* 'ime hebrejskega dvanajstega meseca; februar/marec', *alef* 'ime hebrejskega soglasnika'.

2.3 Prevzeti besedotvorni načini⁷

Toporišič je ugotavljal, da so prevzeta besedotvorna sredstva manj produktivna kot neprevzeta, saj je bistveno več primerov, da avtohtona sredstva izpodrivajo tuja kot obratno. Pri prevajanju nemških nominalnih zloženk se je od Metelka, Dajnka, Levstika še v 20. stoletju pretirano opozarjalo na nevzporednost nemških in slovenskih besedotvornih sredstev.⁸ Zlaganje se je nasproti izpeljavi obravnavalo kot prevzeti tvorbeni postopek (Toporišič 1972: 319). Danes je splošno znano, da so zloženske v slovenščini regularna besedotvorna vrsta, ki je bistveno manj pogosta kot v nemščini, vendar ima tudi v slovenščini funkcionalne prednosti. V 16. stoletju jih najdemo med pridevniki, kjer sta predmetnopomenski sestavini večkrat pisani skupaj kot narazen,

⁷ Toporišič (1972: 306–309) je večkrat trdil, da imajo pridevniki s prevzeto podstavo tudi prevzeta priponska obrazila, npr. v 16. stoletju imamo *ambolt-en* (srvn. *einvalt(e)*). Poudarjal je naravno težnjo, da se npr. prevzeti priponi -iteta, -eta (lastnost) nadomeščata s slovenskima -nost in -stvo; -ičen in -alen s -ski in -en itn. Zamenjavo prevzete pripone z domačo nadaljnji jezikovni razvoj dostikrat ni potrdil.

⁸ To so utemeljevali s spoznanjem, da se nemška zloženska najpogosteje zamenja z izpeljanko ali levopri-lastkovno zvezo, redko z besedno zvezo z desnim samostalniškim prilastkom in malokrat z zloženko.

kar kaže na zavest, da gre za eno besedo, npr. *dobrorojen*, *dolgomiseln*, *debeloumen* 'nespameten'. Besednovrstno so znotraj besednih družin zloženke potrjene kot samostalniki, pridevniki, deležniki, glagolniki, npr. *drugočkrstnik* 'prekrščevalec', *drugočkrstnički*, *drugočkrščovanje*; *drugočrojen* 'prerojen', *drugočrojenik*, *drugočrojstvo* in *drugirotstvo*:

dobrorojen (dobrurojen) -a -o prid. [...] *ki je plemiškega rodu; plemenit, blagoroden*: v nagovoru, pogosto v zvezi z **gnadliva** [...] TEI **DOBRVROIENI** GOSPEI, Gofpej Vrfhuli od Zelkinga, v' Syrendorffi ZK 1595, 5; Potehmal tedaj, **dobru rojena** gnadliva Gofpa inu Botra, vafha Gnada cillu lahku saftopi ZK 1595, 41 (A. L. R.)

dolgomiseln -a -o prid. [...] *ki vse hudo, neprijetno prenaša brez izražanja nejevolje; potrpežljiv*: on [Kristus] ie vfegamogozh, vfmilien, myran, prauizhan, fuet, **dolgomifseln**, krotak, pohleuan JPo 1578, II, 7b (A. L. R.)

dobroustnik (dobrovustnik) -a sam. m [...] *kdor si zaradi lastnih koristi s pretirano hvalo, prijaznostjo prizadeva za naklonjenost koga*: Inu kadar ty Perlifauci inu **Dobrouuftniki** nim prauio, de vfi ludie poufod dobru od nih gouore .. Tu oni radi slishio, inu te .. gofte inu radi imaiio per febi TR 1558, e 4b (A. L. R.)

drugočkrstnik (drugočkarstnik) -a sam. m [...] *pripadnik verske sekte, ki zahteva ponovni krst odraslih; prekrščevalec*: Nikateri pak ni fo ni od Boga ni od Liudi poklizani .. kakor ty kriui Proroki, drugoč Karftniki, ali Bidertauffarij, Kezerij inu sapeliauci JPo 1578, III, 3b (A. L. R.)

2.4 Prevzete skladišne značilnosti in besedje

Velika in raznovrstna je možnost vplivanja enega jezika na drugega na področju skladnje: od bolj očitnih do težje razpoznavnih. Jože Toporišič je vpliv nemščine opazoval pri veznikih, členkih in pri rabi določnega in nedoločnega člana pri samostalnikih.⁹ Sledi vpliva nemščine je prepoznava v neupoštevanju naglašanih in naslon-skih oblik osebnih zaimkov, v manjši rabi svojilnih pridevnikov, prepogosti rabi trpnika itn. Zavedal se je tudi problematike (predvsem) glagolske vezljivosti, kar je za sodobnega bralca bolj prepoznavno, kot je bilo v preteklih knjižnojezikovnih obdobjih. Vpliv nemške predloge na izbor prevodne ustreznice namesto regularne slovenske v frazemu je ostal bolj ali manj prikrit, npr. *dremati z očmi – zatiskati si oči*:

dremati (dremati, drejmati) -ljem glag. nedov. [...]

1. kdo *biti v stanju med budnostjo in spanjem*; *dremati*: Kadar pag ta Shenin faulazhuie, fo vfe [device] **dremale**, inu fo fafpale TE 1555, K4a; Petrus pag inu ty kir fo shnim bili, fo **dremali**. Kadar fo fe pag obudili, fo uidili nega Maiefteto TT 1557, 194; [...]

● – v kalkirani zvezi **dremati z očmi** *ne želeti si priznati kaj; zatiskati si oči*: Sakaj letiga folka ferce je obtcrpnenu, inu ony tefhku s'ufhefsi flifhio, inu **dremleio** fvojemi ozhmy [...] inu fe nepreoberneo, da bi nym pomagali DB 1584, III, 78a; po

⁹ Za nedoločni člen *en, ena, eno* je Toporišič (1991: 16) domneval (to potrjuje tudi sodobna raba v pogovornem jeziku, v narečjih), da je posledica samostojnega razvoja prek nedoločnega (poljubnostnega) zaimka, ki ga je vpliv nemščine le pospešil.

tuji prevodni predlogi: vnd sie hören schwerlich mit Ohren/ vnd **schlummern** mit jren Augen LB 1545, 2253 (A. L. R.)

3 Sklep

Zavest o neslovenskosti besed v knjižni normi se je porajala že v 16. stoletju (Krelj), se nadaljevala konec 18. in vse 19. stoletje (Vodnik, Kopitar, Škrabec itn.); še v prvih desetletjih 20. stoletja je Breznik svaril pred prekomernim nemčevanjem slovenskega jezika. Po Toporišičevem prepričanju je nekoristno, negospodarno in celo škodljivo, če splošno rabljeno prevzeto besedo, ne glede na jezik prevzema, skušamo izpodriniti z domačo. Tudi pri sopomenskosti je vedno treba pretehtati, ali je zamenjava enakovredna, velja za vse pomene danega leksema, ali je prevzem sopomenke stilistično utemeljen. Zavzemal se je, da ima tudi v znanstvenih besedilih domači izraz prednost pred prevzetim, če sta le enakovredna. Jože Toporišič je v svojem obsežnem raziskovalnem delu, ki ga je posvetil tej problematiki, vedno s previdnostjo presojal, iskal dokaze in ugotavljal mejo med samostojnim, sistemskim jezikovnim razvojem slovenskega jezika in vplivom nemškega jezikovnega sistema, zavedajoč se, da lahko določene razvojne tendence potekajo tudi vzporedno.

Viri

- DB 1584 = DALMATIN, Jurij, 1584: *BIBLIA*. Wittenberg.
 JPo 1578 = JURČIČ, Jurij, 1578: *POSTILLA*. Ljubljana.
 LB 1545 = LUTHER, Martin, (1545) 1974: *Biblia: Das ist: Die gantze Heilige Schrifft Deudsch auff's new zugericht*. Wittenberg. München: Deutscher Taschenbuch Verlag.
 MD 1592 = MEGISER, Hieronymus, 1592: *DICTIONARIVM QVATVOR LINGVARVM*. Graz.
 TA 1566 = TRUBAR, Primož, 1566: *ABECEDARIVM, OLI TABLIZA*. Tübingen.
 TE 1555 = TRUBAR, Primož, 1555: *TA EVANGELI SVETIGA MATEVSHA*. Tübingen.
 TL 1561 = TRUBAR, Primož, 1561: *SVETIGA PAVLA TA DVA LISTY*. Tübingen.
 TO 1564 = TRUBAR, Primož, 1564: *CERKOVNA ORDNINGA*. Tübingen.
 TPs 1566 = TRUBAR, Primož, 1566: *Ta Celi P'alter Daidou*. Tübingen.
 TR 1558 = TRUBAR, Primož, 1558: *EN REGISHTER*. Tübingen.
 TT 1557 = TRUBAR, Primož, 1557: *TA PERVI DEIL TIGA NOVIGA TESTAMENTA*. Tübingen.
 TT 1577 = TRUBAR, Primož, 1577: *NOVIGA TESTAMENTA PVSLEDNI DEIL*. Tübingen.
 ZK 1595 = ZNOJILŠEK, Janž, 1595: *KATECHISMVS DOCTORIA MARTina Luthra*. Tübingen.

Literatura

- AHAČIČ, Kozma idr., 2011: *Besedje slovenskega knjižnega jezika 16. stoletja* (Slovarji). Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU.
 Fran, slovarji Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU, 2014–. www.fran.si
Frühneuhochdeutsches Wörterbuch, 1989–. Berlin; New York: Walter de Gruyter.
 GRIMM, Jakob, GRIMM, Wilhelm, 2004: *Der digitale Grimm. Deutsches Wörterbuch von Jakob und Wilhelm Grimm*. Frankfurt am Main. <http://woerterbuchnetz.de>
 LEGAN RAVNIKAR, Andreja, 2008/2009: Besedotvorna podoba slovenske knjižne leksike 16. stoletja s poudarkom na pridevniških tvorjenkah. *Slavistična revija* 56–57/Trubarjeva številka. 69–91.
 LEGAN RAVNIKAR, Andreja, 2012: Značilnosti sprejemanja besed iz nemščine v knjižno slovenščino 16. stoletja. *Jezikoslovni zapiski* 18/2. 131–148.

- LEGAN RAVNIKAR, Andreja, 2014: Problematika germanizmov v zgodovinskem slovarju knjižne slovenščine 16. stoletja. Marko Jesenšek (ur.): *Slovenski jezik na stičišču več kultur* (Mednarodna knjižna zbirka Zora 102). Maribor: Mednarodna založba Oddelka za slovanske jezike in književnosti. 70–84.
- Slovenski pravopis*, 2001. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU.
- TOPORIŠIČ, Jože, 1969: Oblikoslovna segmentacija, predvidljivost spola in vključenost tujk v jezikovni sistem slovenskega knjižnega jezika. *Slavistična revija* 17/ 2. 343–354.
- TOPORIŠIČ, Jože, 1971: Neavtohtone prvine slovenskega knjižnega jezika. Jože Toporišič, Alenka Logar Pleško (ur.): *VII. seminar slovenskega jezika, literature in kulture*. Ljubljana: Filozofska fakulteta, Oddelek za slovanske jezike in književnosti. 1–17.
- TOPORIŠIČ, Jože, 1972: Prevzete prvine slovenskega knjižnega jezika (glasovi, pisava, oblike, tvorba, besede). *Slavistična revija* 20/3. 285–318.
- TOPORIŠIČ, Jože, 1976: *Slovenska slovnica*. Maribor: Obzorja.
- TOPORIŠIČ, Jože, 1981: Slowenisch-deutsche Sprachkontakte. P. Sture Ureland (ur.): *Kulturelle und sprachliche Minderheiten in Europa. Aspekte der europäischen Ethnolinguistik und Ethnopolitik. Akten des 4. Symposiums über Sprachkontakt in Europa, Mannheim 1980 (Linguistische Arbeiten 109)*. Tübingen: Niemeyer. 69–79.
- TOPORIŠIČ, Jože, 1983/84: O Trubarjevi pisavi, pravorečju in pravopisu. *Jezik in slovstvo* 29/6. 226–232.
- TOPORIŠIČ, Jože, 1987: Zgodovinska perspektiva nemčevanja pri Trubarju. *XXIII. seminar slovenskega jezika, literature in kulture*. Ljubljana: Filozofska fakulteta. 5–18.
- TOPORIŠIČ, Jože, 1988: Besedni germanizmi v Trubarjevem Catechismusu, *Slavistična revija* 36. 109–119.
- TOPORIŠIČ, Jože, 1991: *Družbenost slovenskega jezika: sociolingvistična razpravljanja*. Ljubljana: DZS.
- TOPORIŠIČ, Jože, 1995: Prevzete besede. Marjan Javornik, Dušan Voglar, Alenka Dermastia (ur.): *Enciklopedija Slovenije* 9. Ljubljana: Mladinska knjiga. 327.
- TOPORIŠIČ, Jože, 2009: /S/ledni Sazhetig ie Teβhak inu nepopelnom. *Slavistična revija* 56/57 (Trubarjeva številka). 191–198.